

*Documentary Heritage
Документално богатство*

ДНЕВНИКЪТ НА ДЕНИС Н. ПРИТ ОТ ПОСЕЩЕНИЕТО МУ В БЪЛГАРИЯ

(4 – 17 СЕПТЕМВРИ 1948 г.)

Васил Параскевов

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. В тази статия е представен дневникът на Денис Н. Прит от посещението му в България през септември 1948 г. Дневникът е писан в период, през който отношенията между двете страни са ограничени и страната е посещавана основно от хора, симпатизиращи на комунистическия режим. Прит описва някои въпроси от политическото и икономическото развитие на България, както и впечатленията си от срещите с лидерите на страната и обикновените хора. Той също така обръща обстойно внимание на българската природа.

Keywords: Denis Nowell Pritt, Bulgaria, Communism

Дневникът на английския адвокат, парламентарист и общественик Денис Ноел Прит е интересен извор за съвременната българска история. Писан в началния период на Студената война, дневникът свидетелства както за впечатленията, които оставя у чужденците следвоенна България, така и за прокомунистическите симпатии на някои западни обществени личности. Важно е също обстоятелството, че посещенията на добре подбрани гости от капиталистическите страни играят важна роля в пропагандата на комунистическия режим, целяща да се разчупят негативните представи за България в Западна Европа. Няколко основни теми изпъкват в разглеждания дневник. На първо място, това са въпросите, свързани с политическото развитие на България, следвани от непосредствените впечатления на Прит от лидерите на страната и от обикновените хора. Той има също така възможност да разгледа различни природни забележителности и да посети някои икономически обекти.

Прит е позната личност на българската общественост. През 1933 г. той застава начело на международната Комисия за разследване причините за пожара в Райхстага. Комисията провежда контра-процеса в Лондон във връзка с арестуването на Георги Димитров за запалването на германския парламент. Комунистическите симпатии на Прит се проявяват отново след Вто-

рата световна война. Той посещава многократно различни социалистически страни, а през 1954 г. получава Лениновата награда за мир. Показателна за неговите възгледи е речта му в Долната камара на британския парламент през октомври 1946 г. По време на парламентарните дебати Прит защитава Съветския съюз и критикува политиката на Великобритания към Източна Европа, като специално акцентира върху подкрепата на Лондон за „най-реакционните елементи“ в страни като България, Румъния и Полша¹⁾. Той се включва в създадения през 1948 г. във Великобритания Комитет за приятелство с България²⁾. За добрите му връзки с българските управляващи среди говори и получаването през 1960 г. на титлата „доктор хонорис кауза“ на Софийския университет³⁾.

Прит идва в България по покана на Г. Димитров⁴⁾. Преди това е посетил Съветския съюз през 1946 г. (това е неговата трета визита в тази държава, а първите две са през 1932 и 1936 г.), Чехословакия през 1947 г. (както личи от неговия дневник, след визитата в България той отново заминава за Прага⁵⁾), Румъния и Полша през 1948 г.⁶⁾ Честите посещения в Източна Европа разкриват, че англичанинът е авторитетна личност, която поддържа добри контакти с ръководните дейци на международното комунистическо движение. За това свидетелстват поканата на Г. Димитров до Прит да посети България и посрещането му в София от Георги Андрейчин, който е описан като наш „стар приятел“⁷⁾. Прит определено се ползва с доверието на комунистическите лидери в посочените държави, защото в противен случай не би се радвал на посочените посещения и награди. Освен това е запознат с живота отвъд Желязната завеса, или по-точно казано – с тази част от него, която гостоприемните домакини преценяват, че трябва да бъде показана на посетител от Западна Европа.

Дневникът на Прит и чуждите пътеписи за България

По своя характер писаното от Прит е пътепис под формата на дневник. Пред читателя се редуват видни политически фигури, обикновени хора и природни особености. В теоретичен план този тип извори са ценни с описанията на страната, но и с това, което текстът разкрива за личността на своя автор. Не трябва да забравяме, че разглежданият дневник представя само един от възможните прочити на тази част от съвременната българска история.

От една страна, няколкоседмичното посещение на Прит в България и неговият дневник се вписват в дългата поредица от британски пътеписи, които разкриват впечатленията на своите автори от Балканите, включително и от България. Научният интерес към тях е от десетилетия поради възможността да се погледне към историята, бита и всекидневието на страната през погледа на чужденеца. Заедно с това чуждите пътеписи допълват информаци-

ята в наличните извори и я обогатяват⁸⁾. Публикуването и анализирането на английски пътеписи за България, българските земи и Балканите също има богата история⁹⁾.

От друга страна, като време на създаване дневникът на Прит излиза извън хронологическите рамки, в които историците обикновено проявяват интерес към описанията на чуждите автори, посетили България. Обилната архивна документация за XX век, интересът към дипломатическата и политическата история оставят пътеписите на втори план в научните изследвания.

Дневникът е интересен както с това, което вижда и описва Прит, така и с това, което остава скрито от него. Ясно личи начинът, по който комунистическите власти се стремят да формират впечатленията на английския гост: комфортно настаняване и обиколка на бившите царски дворци, тържествени чествания в обкръжението на партийните лидери, вечери с тях и няколко-дневна почивка на море. В този смисъл дневникът е и свидетелство за политиката на българските лидери по отношение на западните гости. Краят на 40-те години на XX век са период, в който контактите на страната със западните държави са ограничени. Посетителите от Великобритания са рядкост и затова визитата на Прит е добра възможност за създаване на благоприятно впечатление. От своя страна, англичанинът е отзивчив гост, който сякаш търси добрите впечатления с поглед, избягващ да надзърне в дълбините на българския общественно-политически живот. Затова в документа, който остава от неговото посещение, няма да открием нито дума за редица конфликтни въпроси: ликвидирането на политическата опозиция, недоволството на селското население от кооперирането на земята, премахването на свободата на печата и т.н.

Прит се показва като типичен англичанин и социалист с детайлното си внимание към природата и своето благосклонно отношение към лидерите на Българската работническа партия (комунисти). Той е далече от традиционните западни образци на надмощие, високомерие и превъзходство, анализирани от Едуард Саид¹⁰⁾. А също и от хладния, дистанциран, честно резервиран и критичен поглед на „Форин офис“. Британският дипломат Денис Грийнхил ни е оставил следното описание на властта в България от януари 1949 г.: в страната е установен ортодоксален марксистко-ленински модел на социализма. Той се отличава със здрава партийна дисциплина, партийно възпитание, критика и самокритика, насаждане на комунистически ценности сред населението, изолиране от западните държави, преследване на вътрешни врагове и ограничения в културно-духовния живот¹¹⁾. За разлика от него Прит сякаш се стреми да примири по-високите си английски материални стандарти с ниското жизнено равнище в България, да го приеме и опише като нещо естествено, срещащо се навсякъде по света. Той проявява открити симпатии към Източна Европа и смята, че развитието на стра-

ни като България, Полша и Чехословакия е „болезнен удар“ за британската външна политика и „голям напредък“ за социализма¹²⁾.

Политика и политици

Още от първия ден на своето посещение Прит има досег с българските политици и с проблемите на Балканите. Той пристига на 4 септември 1948 г., когато министърът на външните работи Васил Коларов произнася в Народното събрание реч за основните насоки на българската външна политика. Министърът говори за желанието на страната да се присъедини към Организацията на обединените нации: „България е дала и продължава да дава неопровержими доказателства, че не по-малко от която и да е друга нация тя е достойна да заеме място в средата на обединените народи“. Коларов заявява, че България се обявява за спазване на мирните договори, запазване на мира, защита на държавния суверенитет и изграждане на република „върху принципите на истинския, а не формалния демократизъм“¹³⁾. Прит е наясно с граничните проблеми на страната, породени, както той отбелязва, от „дръзките провокации на Гърция“ и отвлечането на български самолет в посока Турция¹⁴⁾.

На 6 септември Прит провежда „неофициална вечеря“ с Коларов. Англичанинът посещава Коларов в двореца „Врана“ където по това време живее министърът. Дворецът е описан като „средно голяма къща“, която има хубава градина. Самият домакин е представен като едър мъж, енергичен, приятелски настроен и интелигентен¹⁵⁾.

Прит е в България заедно с изтъкнатия френски комунист Марсел Кашен, който е описан в дневника като стар приятел на Димитров, Коларов и България. Те двамата, заедно с чехословашкия министър Е. Ербан, са единствените гости от чужбина на тържествата за 9 септември. Прит отбелязва, че към Ербан не се отнасят като към гост, защото е от приятелска социалистическа страна¹⁶⁾. Към Кашен вниманието, изглежда, е по-голямо, отколкото към Прит. На 8 септември 1948 г. вестник „Работническо дело“ излиза със заглавие – „Добре дошъл, другарю Кашен“. Френският комунист е посрещнат от В. Коларов, който също като Прит идва в България, за да вземе участие в тържествата по повод „всенародното антифашистко въстание на 9 септември“¹⁷⁾.

Прит и Кашен вземат участие в тържествено събрание по случай 9 септември. На събранието Прит се среща с Г. Димитров. Българският партиен и държавен ръководител не е в добро здравословно състояние. Прит пише, че „той очевидно е уморен и болен“, но въпреки това изглежда „младолик точно както на фотографиите, които могат да се видят навсякъде“¹⁸⁾. Наблюденията на Прит са точни. Димитров наистина е болен и от този период в неговия дневник има много бележки за повишена температура и други здравословни проблеми. На 15 септември той заминава на лечение в Съветския съюз¹⁹⁾.

Тържественото събрание е форум за отчитане на постиженията в развитието на страната под управлението на Отечествения фронт и Комунистическата партия. Трайчо Костов чете доклад с продължителност 2 ч. и 10 м. Прит не изглежда отегчен от дългата реч, която определя като „важен и необходим доклад за годишната работа“, много подробен и внимателно написан. Всъщност той не разбира много от изказването, защото Костов чете „тихо и бързо“. Гостите също вземат думата. Първо Кашен, а после Прит. Англичанинът преценява изказването си като добро. Основните акценти в него, изглежда, са предварително съгласувани с домакините²⁰⁾. Той говори за трудолюбието и гостоприемството на българския народ, като заявява, че английският народ споделя българския стремеж към мир и омразата към фашизма. Говорейки от името на английския народ, Прит изразява възмущението си от „факта, че в страни на юг и югоизток от вашите граници огромни суми от чужди пари се изразходват за военни приготовления, а даже за военни операции“²¹⁾.

Военният парад и манифестацията на 9 септември 1948 г. са с подобаващи мащаби и времетраене. В продължение на 5 часа няколкостотин хиляди души дефилират пред партийното и държавно ръководство. Прит описва парада като „много внушителен“, а манифестацията като „внушителна и учудваща проява на народното единство“²²⁾. Присъстват малко чужди дипломати, но на площада са дошли военните аташета. В светлината на започналия през лятото на 1948 г. конфликт между Югославия и Съветския съюз, Прит обръща внимание на отношенията между българските и югославските комунисти. Забелязва, че югославският посланик и военният аташе на страната са приети „сърдечно“ от българите. Като цяло обаче в дневника външнополитическите проблеми на България остават в сянката на тържествените чествания. Това, което поразява английския гост е манифестацията – нейният мащаб, масовост и послания. Тя е „най удивителното и вдъхновяващо нещо, което някога съм виждал. Участваха огромен брой хора“, пише той в дневника си. Предполага, че участниците са 350 000, но впоследствие му казват, че са около 200 000 души, което е с около 50 000 повече от предходната година. Прит забелязва, че участниците носят много портрети и „разбира се, включително и няколко на Тито“. Той открива и няколко лозунга за югославския лидер, но както отбелязва, те „не са много“. Вижда и един лозунг, където „името му е наскоро задраскано“²³⁾.

Масовото участие на представители на различни етнически групи и професионални организации е детайлно описано от госта – кооператори, работници, различни женски организации, български арменци, евреи, британски бригадири, гръцки бежанци и гръцки деца, български турци, адвокати, банкери, доктори и т.н. Много от участниците пеят организирано. Други са облечени в „прекрасни народни носии“. Много хора участ-

ват в манифестацията с децата си, които носят на рамене. Гостите остават впечатлени от манифестацията. Кашен е учуден „как може всички атомни бомби да са насочени срещу дух като този?“ и добавя, че Бевин и неговите поддръжници трябва да бъдат доведени и заставени да гледат за 5 часа тази манифестация²⁴⁾.

Природа и хора

Заедно със политическите си ангажменти Прит обръща сериозно внимание и на българската природа. Още през 1891 г., в едно от първите проучвания на чуждите пътеписи за България, Иван Шишманов отбелязва начина, по който пътеписите отразяват националните особености на своите автори – англичанинът, който е „верен син на Албиона“, обича да се занимава с природата²⁵⁾. В спомените си Прит характеризира България като „очарователна страна“, а българите като „естествени и дружелюбни хора“²⁶⁾. Още в първия запис в дневника той изразява възхищение от българската природа и от мястото, на което е настанен:

...после спряхме във вила за правителствени гости в южните покрайнини на София, приблизително на 5 км от центъра, в подножието на планината. Прекрасни градини и изключителна гледка към планината. Трябва да е чудесно място за почивка през горещото време и много красива през всички сезони²⁷⁾.

Заедно с прекрасното място за настаняване Прит има възможност да се запознае и с други природни красоти. На 5 септември за него е организирана екскурзия в близката планина (най-вероятно това е Рила). Посещава един от царските дворци, който е описан като „красива, средно голяма провинциална къща, чийто вид е развален само от многобройни ловни трофеи: еленови рога, птици и други“. Посещението е обогатено с ловни анекдоти за това как животните са поставяни удобно за отстрел пред мерника на царя. Точното име на местността не е посочено, но вероятно това е дворецът „Царска Бистрица“ в курорта „Боровец“, защото Прит пише в дневника си, че царят е имал в тази планина „три ловни двореца“²⁸⁾. От царските имоти три двореца има само в Боровец – „Царска Бистрица“, „Ситняково“ и „Саръгьол“. Освен това след премахването на монархията през 1946 г. големите дворци „Царска Бистрица“, „Евксиноград“ и „Кричим“ са „реквизирани за високопоставени гости от други държави, поканени от председателя на републиката и от министър-председателя“, а по – малките „Ситняково“ и „Саръгьол“, са предоставени за „отдых на трудещите се“. Същевременно дворецът „Врана“ е превърнат в лятна резиденция на председателя на републиката и на министър-председателя²⁹⁾. По време на своята визита Прит има възможност да се запознае отблизо с удобствата, които предлагат бившите царски дворци, определени за нуждите на високопоставени чуждестранни гости.

Добрите впечатления на англичанина определено са обогатени, когато на 6 септември посещава провинцията – Троян, Пловдив, Розовата долина. Той остава впечатлен от богатите реколти от памук, домати, царевица, плодове, рози, тютюн и т.н. Видът на самия Пловдив е описан като „забележително по-източен, по-турски“ град. Близко до Пловдив посещава още един от „многобройните дворци, който сега се използва по-добре“ (точното име на двореца отново не е посочено в дневника, но най-вероятно става въпрос за двореца „Кричим“). Дворецът и паркът според Прит са прекрасни. Те са богати на елени и птици, а земята се използва за земеделие. Реколтата е от чудесни домати, дини и чушки, които „издръжливите българи“ ядът с голямо наслаждение³⁰⁾.

Вечерта на 9 септември Прит, заедно с Кашен, участва в официален прием. Положителните впечатления от страната не само са потвърдени, но са и доразвити, защото уменията на гостоприемните домакини надхвърлят предварителните очаквания. В началото гостите предполагат, че „вероятно дори българите няма да могат да направят една официална вечеря вълнуваща, но се оказа, че грешим“. Англичанинът остава във възторг от обстановката, от разговорите и хората, които среща. Особено го впечатляват обикновените българи, участващи в официалните мероприятия, и тяхното отношение към партийните лидери. Присъстват хора от различни професионални сфери, от градове и села. Това, което Прит открива в отношенията между тях, е непринудено равенство. Гостите говорят с група от няколко жени в народни носии, които се държат непринудено, с „естественото достойнство на свободни хора“. Няколко селяни поднасят на държавните лидери домашно приготвени сладки, водени само от „добра воля и признателност“³¹⁾.

На 10 септември Прит вечеря с Димитров в двореца „Врана“. За жалост информацията за срещата и разговорите е оскъдна както в дневника на госта, така и в дневника на домакина. Прит пише, че Димитров е непринуден и сърдечен както повечето хора с вътрешно достойнство и класа, без всякакви следи от фалшивия авторитет на незначителните държавници³²⁾. Димитров също е доволен от дружеската и задушевна атмосфера на срещата – „дадох обед в чест на Кашен и Прит... продължителна беседа с Прит и неговата жена по положението в Англия и Лейбъристката партия“³³⁾. След вечеря се разхождат в парка, където ги забелязват група бригадири. Младежите започват да скандират лозунги, като „Да живее другарят Димитров“. Българският партийен ръководител се спира и отива да говори с тях. Прит отбелязва голямата лекота, с която общуват³⁴⁾.

Посещението на Прит в България завършва с няколкодневна почивка в Евксиноград, където след премахването на монархическия институт през 1946 г. почива новият политически елит. В спомените си пише, че „живеехме в един стар манастир, къпехме се на малък плаж и само на няколко

крачки встрани от него можехме да си наберем грозде, колкото искаме³⁵⁾. Той отива в Евксиноград на 11 септември, придружен от Андрейчин и по-голямата му дъщеря. „Прекрасната обстановка“ не откъсва Прит от задълженията му и денят е прекаран в работа с цел следващите два дни на бъдат „напълно безгрижни“³⁶⁾. И наистина „перфектното време и красивата обстановка“ благоприятстват 12 и 13 септември да бъдат прекарани в „слънчеви бани, плуване, спане и малко четене“³⁷⁾.

Икономика и работници

Въпросите от икономическото развитие на България заемат сравнително малко място в дневника. Национализацията от декември 1947 г. премахва частната собственост върху индустриалните предприятия, мините и банките, както и участието на западния капитал в стопанския живот. След тържествата за 9 септември Прит и Кашен посещават текстилна фабрика „България“, която се намира в покрайнините на София. Фабриката е национализирана през 1947 г., а преди това е била италианска и испанска собственост с 13% българско участие. Прит се среща с директора – тридесет и пет годишната Вълка Такова, от която остава с отлични впечатления. Описана е като „превъзходен тип“. Тя е била партизанка, описана като политически ръководител, а после се омъжва за държавен ръководител. Учила е икономика, осъждана е за нелегална дейност³⁸⁾.

Прит остава впечатлен и от социалните придобивки за работниците – безплатен транспорт, платени почивки, над 1/3 от работниците са настанени безплатно, ползват безплатен стол, здравеопазване и платени болнични дни. Техните надници са сравнително малки – по-малки са от предвоенните и от заплащането във Великобритания. Той обаче бързо намира обяснение – България е „бедна страна“, а в Англия също могат да се открият някои ужасни данни за заплащането на работниците. Самата фабрика не е лоша според Прит. Дори в неговата страна могат да се открият и по-лоши. Работниците, така както той ги вижда, изглеждат като текстилните работници навсякъде по света – „уморени и тихи, но здрави и добре нахранени“³⁹⁾.

Гостът харесва и пропагандната дейност сред работниците. Лозунгите във фабриката са преценени като „добри“, предизвикващи истински отзив за упорита работа за подобряване на положението. Добър е и агитационният кът, както и стенвестниците. Във фабриката се полагат грижи и за образованието на работниците, като се поощряват най-добрите. Прит дава пример с ударник, който е изпратен на държавни разноски в университета, за да учи за инженер⁴⁰⁾.

В края на посещението си Прит вижда някои от привилегиите на управляващите. На 16 септември той пазарува в един „правителствен универсален магазин“. Там са му показани дрехи, направени в България от австралийска

вълна. Според него дрехите са по-добри отколкото тези, които могат да се купят в Англия, при това на цена около 60% по-ниска от тази в Лондон⁴¹⁾.

Дневникът на Прит от посещението му в България може да бъде приет за умалена картина на българската вътрешна политика, както и на някои аспекти от международните отношения на страната. Ясно изпъква стремежът на режима да покаже пред западните посетители, че се ползва с масова подкрепа сред населението. Характерен елемент на дневника са и традиционните за този тип документи описания на природа, хора и местни особености.

Самата визита на Прит е още едно доказателство, че в края на 40-те години комунистическата власт се радва на положително отношение основно сред средите с леви политически убеждения във Великобритания. Личностите с голям обществен престиж не симпатизират на източноевропейските комунисти. Затова не е изненада фактът, че в Комитета за приятелство с България членуват не особено популярни и авторитетни фигури въпреки стремежа да се привлекат влиятелни лица⁴²⁾.

Прит напълно пренебрегва да описва и да анализира политическите и икономическите проблеми на България. Разбираемо е домакините да покажат най-привлекателните черти на страната, но от дневника не личи гостът да полага каквито и да е усилия да погледне отвъд повърхността на събитията. Не си задава и въпроси, каквито често виждаме в документите на „Форин офис“. Например какъв е характерът на властта в България? Какви са българо-съветските отношения? Какво става с хората, недоволни от правителствената политика? Тези въпроси и техните отговори няма да бъдат открити на страниците на този дневник. Затова може да заключим, че от пропагандна гледна точка, Прит е сполучлив избор за западен посетител в този конфликтен период от международните отношения. Той е добронамерен, със социалистически убеждения и определено недоволен от британската вътрешна и външна политика. Вероятно именно неодобрението на западната политика и желанието социалният експеримент в Съветския съюз и Източна Европа да успее стават причина редица западни общественици да проявят открити симпатии към комунистическите режими⁴³⁾.

БЕЛЕЖКИ

1. Прит, Д.(1981). Спомени на един британски съдебен защитник. С., с. 282.
2. Архив на Министерството на външните работи (АМВнР), п. 15, оп. бп, а. е. 355, л. 3 – 7.
3. Източник: http://125.uni-sofia.bg/upload/docs/2013-05/Doctor_honoris_causa.pdf Посетен на 10 юни 2015 г.
4. В дневника си Г. Димитров пише, че на 4 септември „пристигна Прит с жена си като гост на нашето правителство, поканен лично от мен“ (Димитров, Г.

- Дневник 1933 – 1949 г. С., 1998, с. 626. Вж. също Ганчовски, Н. Дните на Георги Димитров каквито ги видях и записах. С., 1975, т. 2, с. 355).
5. Papers of Denis Nowell Pritt, British Library of Political and Economic Science, London (MS Pritt): MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 17 September 1948. Дневникът на Денис Прит се съхранява в библиотеката на Лондонското училище по икономика и политически науки. Благодарение на стипендията „Сотиров“ имах възможност да проуча съдържанието на библиотечните и архивните фондове на университета през лятото на 2012 г., както и да посетя други британски архиви. Един от резултатите от изследванията ми е настоящата статия.
 6. Прит, Спомени, с. 289.
 7. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 4 September 1948.
 8. Вж. Йонов, М. (1980). Европа отново открива българите. България и българите през погледа на чуждите пътешественици XV – XVIII век. С., с. 10 – 13.
 9. Киселинчева, М. (1979). Балканите през погледа на две английски пътешественички от XVIII век. Писма на Мери Монтегю и Елизабет Крейвън. С.; Тодорова, М. (ред.). Чужди пътеписи за Балканите: Английски пътеписи за Балканите края на XVI – 30-те години на XIX век, том 7. С., 1987.
 10. Саид, Е. (2005). Ориентализмът. С.
 11. United Kingdom National Archives, Foreign Office 371/78239, Greenhill to Bevin, 6 January 1949; Вж. също Параскевов, В., България и Великобритания преди и в началото на Студената война: политика, икономика и пропаганда (1944 – 1953 г.), Шумен, 2011.
 12. Прит, Спомени, с. 283.
 13. Стенографски дневници на Великото народно събрание, I извънредна сесия, С., 1950, с. 130.
 14. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 4 September 1948. През 1947 – 1948 г. напрежението между България и нейните южни съседки – Гърция и Турция, нараства в резултат на гръцката гражданска война, навлизането на диверсионни групи на българска територия, свалянето на турски военни самолети край Созопол и т.н. (Вж. Стоянов, В. Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., 1998, с. 104). Случаят с отвлечения самолет, за който споменава Прит, е от 30 юни 1948 г. – Станимир Михалакев, бивш офицер от военновъздушните сили, отклонява към Турция самолет, извършващ полет между София и Бургас (Международният тероризъм в досиетата на ДС. Документален сборник. С., 2010, с. 401).
 15. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948.
 16. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948. Гостът от Чехословакия вероятно е социалдемократът Evzen Erban, който заема поста министър на труда и социалната сигурност в правителството на Клемент Готвалд (Вж. Chris Cook (ed). The Routledge Guide to European Political Archives: Sources since 1945. London, 2012, p. 250). Вестник „Работническо

дело“ информира за посещението на Прит и Кашен, но за Егбан няма конкретна информация – посочено е само, че на тържествата присъства гост от Чехословакия (Работническо дело, 9 септември 1948 г., бр. 213).

17. Работническо дело, 8 септември 1948 г., бр. 212.
18. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948.
19. Дневникът на Димитров изобилства от информация за лошо здравословно състояние. Например от 28 юли 1948 г.: „Заминавам за София в неудовлетворително здравосл[овно] състояние. Температура над 37 градуса“; 29 юли с.г.: „Тежко състояние, повишена температура“. По време на посещението на Прит Димитров също не се чувства добре. Бележка от 6 септември: „Чувствам се, като че ли съм прекарал много тежка болест“ (Димитров, Г. Дневник, с. 626, 627 и др.).
20. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948. В спомените си Прит е лаконичен за събранието. Пише само, че говори на голям митинг в навечерието на 9 септември заедно с френския комунист М. Кашен (Прит, Спомени, с. 290). Димитров също пише в дневника си за тържественото събрание, като отбелязва приветствените слова на Кашен и Прит (Димитров, Дневник, с. 627).
21. Работническо дело, 11 септември 1948 г., бр. 214.
22. Прит, Спомени, с. 290
23. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948. Във вестник „Работническо дело“ е публикувана информация, че в манифестацията участват 300 000 души (Работническо дело, 11 септември 1948 г., бр. 214). Димитров също е доволен от манифестацията. За него тя е „прекрасна ентусиазирана манифестация – по-голяма от първомайската манифестация“ (Димитров, Дневник, с. 626).
24. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948.
25. Шишманов, Ив. Стари пътувания през България в посока на римския военен път от Белград за Цариград, Сборник народни умотворения, наука и книжнина, кн. IV, 1891, с. 325, цит. в Йонов, Европа, с. 15 – 16.
26. Прит, Спомени, с. 289.
27. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 4 September 1948.
28. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 5 September 1948.
29. Кьосева, Цв. Щрихи към проблема за монархическото наследство в България. В: България след 1944 – история, проблеми, тенденции. Шумен, 2002, с. 52, 58.
30. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 6 September 1948. Обстановката в Кричим винаги прави положително впечатление на чужденците, независимо от това дали принадлежат към стария, или към новия политически елит. За това свидетелства едно описание на граф Робер дьо Бурбулон – личен секретар на цар Фердинанд, който отново посещава България през 1928 г.: „Прекосихме Филипопол и след половин час бяхме в Кричим – царско

- имение покрай Марица с гора от *вековни дъбове*, бели елени и лопатари на свобода, диви пуйки, фазани, място, *несравнимо* със спокойствието и красотата си“ (Бурбулон, Робер дьо. Български дневници. С., 2007, с. 505).
31. Прит трябва да е впечатлен и от подаръка, който селяните дават на партийните и държавни лидерите – „две прекрасни кокошки в чисто нов кафез“ (MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 9 September 1948).
32. Прит, Спомени, с. 291.
33. Димитров, Дневник, с. 627; Прит, Спомени, с. 291. Написаното от Н. Ганчовски за срещата и посещението повече прилича на информацията в спомените на Прит, отколкото да дава нови, неизвестни данни (Ганчовски, Дните на Георги Димитров, с. 355 – 357).
34. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 10 September 1948.
35. Прит, Спомени, с. 292.
36. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 11 September 1948.
37. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 12 and 13 September 1948.
38. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 10 September 1948. С национализацията е премахната италианската собственост върху десет текстилни предприятия, няколко акционерни и осигурителни дружества (Калинова, Евгения и Искра Баева. „Българо-италианските отношения след Втората световна война“. В: История на България от древността до наши дни, С., 1998, с. 414). Директор на фабриката е Вълка Горанова, която е съпруга на Пеко Таков. По време на посещението на Прит той е член на президиума на Народното събрание (За В. Горанова Вж. Горанова, В., Дълбоки корени, С., 1982; Дума, 24 март 2012, бр. 71).
39. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 10 September 1948.
40. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 10 September 1948.
41. MS Pritt 1/14, Diary of a visit to Bulgaria, 16 September 1948.
42. АМВнР, п. 3, оп. 1п, а.е. 22, л. 11; п. 16, оп. 6п, а.е. 355, л. 3, 101.
43. За лековерното отношение на редица западни интелектуалци към комунистическите държави Вж. Конкуест, Р., Съветските митове (I), Портал за култура, изкуство и общество, 7 ноември 2014 г. Източник: <http://kultura.bg/web/%D1%81%D1%8A%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5-i/> Посетен на 10 юни 2015 г.; Конкуест, Р., Съветските митове (II), Портал за култура, изкуство и общество, 15 ноември 2014 г. Източник: <http://kultura.bg/web/%D1%81%D1%8A%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5-ii/> Посетен на 10 юни 2015 г.

DENIS N. PRITT'S DIARY FROM HIS VISIT TO BULGARIA (4 – 17 SEPTEMBER 1948)

Abstract. This article presents the diary of Denis N. Pritt from his visit to Bulgaria in September 1948. Pritt visited the country in a period when the bilateral relations were in stagnation. He met various party leaders and ordinary Bulgarians as well as achieved first hand impressions from Bulgaria nature.

✉ **Dr. Vasil Paraskevov, Assoc. Prof.**
Department of History and Archeology
Faculty of Humanities
University of Shumen
115, Universitetska Str.
9712 Shumen, Bulgaria
E-mail: vasilparaskevov@yahoo.com